

СПОНТАННІСТЬ ПРАВА: КРОКИ ЗА ГОРИЗОНТ

П. ПАЦУРКІВСЬКИЙ
*доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
(Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича)*

Р. ГАВРИЛЮК
*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного права
(Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича)*

Радикальні зміни, які сталися на рубежі XIX–XX ст. у всіх сферах європейської культури, в тому числі й у стандартах наукової раціональності, навіть через століття залишаються найфундаментальнішими у всій новій та новітній історії європейської цивілізації та здійснюють мультиплікаційний вплив на розвиток людського пізнання. Більше того, з висоти початку XXI ст. стало очевидним, що саме тоді розпочалися докорінні трансформації й у стилях наукового мислення, які продовжуються донині та викликають час від часу необхідність внесення парадигмальних змін в уста-

лені стандарти наукового пізнання та вироблення нових його технік.

Такий розлом у традиціях наукового пізнання на **модерністські** та **постмодерністські** зумовлений сукупністю чинників, передусім збігом у часі кардинальних світоглядних трансформацій у соціумах загалом та у середовищі науковців, особливо глибинних методологічних змін у природничих, суспільних і гуманітарних науках та в об'єктах їх пізнання. Зокрема, природознавство у цей час здійснило якісний перехід від вивчення переважно макро- та середньорозмірних об'єктів механістичного типу до мікроб'єктів

процесуального типу за їх природою, для дослідження яких набуті раніше матриці пізнання виявилися непридатними. Крім того, вибухнула бомба поступово нагромаджених до критичних меж емпіричних припущень, які не вписувалися у раціональну класичну картину природознавства, але не брались до уваги під виглядом нібито допущених дослідниками емпіричних помилок. Проте, як з'ясувалося наприкінці ХІХ ст. — на початку ХХ ст., не ці «емпіричні похибки» є хибними, а класичний тип раціональності має обмежений характер. Це остаточно зруйнувало віру наукової спільноти та соціуму загалом у раціональну пізнаваність об'єктів світу за допомогою універсального наукового методу. Така віра до початку ХХ ст. базувалася на певних онтологічних припущеннях, що задавалися християнським світоглядом дослідників, серед яких конституючим для наукового знання було уявлення про принципів пізнаваність людиною створеного Богом Всесвіту.

У правопізнанні за визнанням дедалі більшої кількості теоретиків і філософів права постмодерн відмежували від модерну, відбулися, передусім, усвідомлення неокантіанством предметно-методологічної своєрідності соціально-гуманітарних наук [1, 388–389; 2, 520–521], кардинальний перегляд суб'єктно-об'єктного пізнавального відношення у феноменології, яка на весь голос у цей час заявила про себе як один із найпродуктивніших методів правопізнання [3, 136; 4, 54–57] та теоретичне і практичне банкрутство класичних концептів природи права як «наказу суверена», «нормативного правопорядку» чи «ап'юріорної ідеї розуму». Теоретичне правознавство, як писав ще на початку ХХ ст. Б. Кістяківський, гостро потребувало сміливих, нетрадиційних кроків за узвичаєний горизонт наукового знання про природу права [5, 7–416].

Метою статті є осмислення характеру та змісту перших таких кроків за

горизонт класичного правознавства, здійснених упродовж ХХ ст. багатьма видатними вченими правознавцями-новаторами — Л. Петражицьким, Є. Ерліхом, А. Райнахом, Ф. Гайєком та іншими, завдяки яким було відкрито процесуальну природу та спонтанний характер права, а також аналіз їх методологічного інструментарію, що уможливив ці кроки.

Л. Петражицький, як відомо, обґрунтував *психологічну концепцію права* [6–7]. Суть її зводиться, якщо висловлюватися найстисліше, до розуміння права як явища імперативно-атрибутивного, яке породжується кожним індивідом, наділеним психікою, а норми права згідно з цією концепцією відзначаються зобов'язально-домагальним характером. Ось як писав про психологічну концепцію права Л. Петражицького його сучасник, жорсткий критик останнього, видатний вітчизняний методолог наукової юриспруденції Б. Кістяківський: «Тільки психологічне розуміння права і, зокрема, ідея Л. І. Петражицького про імперативно-атрибутивний характер правових норм, дали можливість більш повно з'ясувати цю властивість права. Присвячені цьому питанню сторінки дослідження Л. І. Петражицького відзначаються майже класичною довершеністю; і якщо б у наш час з уривків нової юридичної літератури складались Пандекти, подібні до Юстиніанових, то вони повинні були б зайняти у них місце; водночас їм мало б бути відведено почесне місце у будь-якій хрестоматії з описової психології і педагогіки <...> Л. І. Петражицький скрізь встановлює, що “у сфері правової психіки головне і вирішальне значення має атрибутивна функція, а імперативна має лише рефлекторне і підпорядковане значення відносно атрибутивної”. Навпаки, у сфері моральної психіки імперативна функція, як єдино тут наявна, має самостійне і виключно вирішальне значення. Супутно він показує, як завдяки

саме тому, що функції права у сфері психічних переживань так несхожі на функції моралі у цьому ж середовищі, правове життя суспільства у всьому складається відмінно від його морального життя» [5, 170–171].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» **психіка** пояснюється як «функція головного мозку» та «душевна організація людини» [8, 1185], тобто не заданий ззовні, а внутрішній, атрибутивний людині феномен, що функціонує за внутрішніми домінантами. У такому самому ключі пояснюють психіку як феномен і тлумачні словники інших європейських мов, філософія [9–10] та наука [11].

Не менш оригінальним та науково переконливим є пояснення процесуальної природи права, надане одним із основоположників соціології права Є. Ерліхом. Він збагатив світову теоретичну юриспруденцію відкриттям онтологічного плюралізму у праві та «живого» характеру права. Квінтесенція розуміння природи права Є. Ерліхом найбільш стисло викладена в авторському вступі до основоположної праці його життя: «...Центр ваги розвитку права у наш час, як і у всі часи, лежить не у законодавстві, не у юриспруденції і не у правозастосуванні, а у самому суспільстві <...>, у цій формулі полягає сенс будь-якого основоположення соціології права» [12, 64].

Розкриваючи роль «юридичних фактів» у творенні права, він писав, що «право і правові відносини “живуть” у головах людей» [12, 136]¹. «Не було б жодного права, — резюмував Є. Ерліх, — якщо б не було людей, які несуть у свідомості уявлення про право. Але як і повсюди, тут наші уявлення також сформовані з матеріалу, який ми одержуємо із чуттєво сприйнятої дійсності. У їх основі завжди лежать факти, які ми спостерігали. Такі факти повинні

були з'явитись раніше, ніж у людському мозку взагалі почала зароджуватись думка про право і правові відносини. У цьому аспекті потрібно шукати ті майстерні, у яких створюється право <...> Перше питання науки про право — питання про походження права — переходить, таким чином, у питання про те, які фактичні інститути протягом історичного розвитку сприяли розвитку правових відносин і з допомогою яких суспільних процесів відносини стали правовими» [12, 136]. До таких «фактичних інститутів» Є. Ерліх відносив державу [12, 376–396], суди [12, 414–434], найрізноманітніші суспільні союзи, від сім'ї [12, 85–113] до суспільства загалом, яке складається, згідно з його розумінням соціуму, із механічної сукупності індивідів [12, 435–464]. При цьому Є. Ерліх не втомлювався наголошувати, що «індивідуальне право не існує, оскільки будь-яке право є соціальним» [12, 99].

Отже, вслід за Л. Петражицьким, який застосовував *метод психологізму* до з'ясування природи права (з філософсько-методологічних позицій методу психологізму на початку ХХ ст. стверджували, що не тільки саме по собі соціальне знання, як і будь-яке інше знання, *психологічне*, а й головний суб'єкт його — людина — постає у соціальних науках передусім у ролі *психічної істоти*), Є. Ерліх з позицій *методології емпіріокритицизму*, яка уже повністю відкинула класичні стандарти науковості, проте ще не стала однією з «чистих» методологій наукової раціональності посткласичного типу, а відзначалася перехідним характером від модерну до постмодерну, зробив обґрунтований висновок про *процесуальну природу права*. Найрельєфніше цей висновок втілювався у його *концепції «живого» права*. Цим самим він від-

¹ Це твердження про природу права зближує методологічну позицію Є. Ерліха у поясненні природи права з методологічною традицією у цьому самому питанні Л. Петражицького. Проте в подальшому аналізі природи права вони не світоглядно, проте методологічно кардинально розходяться.

крив своїм наступникам прямий шлях до обґрунтування спонтанної — вирішальною мірою залежної від безперервно мінливих **внутрішніх** чинників — природи права. Хоча сам він цього феномену ще не усвідомлював. Але і нині таке сприйняття права, без перебільшення, є виходом за горизонт.

Ще інакшу методологію застосував до правопізнання на початку ХХ ст. відомий німецький правознавець А. Райнах. Йдеться про феноменологію як метод пізнання, яка забезпечила А. Райнаху одержання воістину новаторських результатів у дослідженні природи права. Що ж це за метод і в чому його квінтесенція? Основоположник цього методу Е. Гуссерль ще у період його розроблення та обґрунтування звернув увагу на ту очевидну обставину, що все загальне, в тому числі і право, проявляється через одиничне, щоразу постає перед дослідником у своїх одиничних проявах, а *узагальнює явища дійсності наш розум*. Звідси індивідуальне буття будь-якого роду, за Е. Гуссерлем, завжди **випадкове**, тобто щоразу непередбачуване та інакше. Філософський сенс і природу такої випадковості Е. Гуссерль іменував **фактичністю**. Фактичність, за словами цього видатного методолога науки початку ХХ ст., «корелятивно поєднується з **необхідністю**, яка означає не просту фактичну наявність правила співвідпорядкування просторово-часових фактів, що зберігає своє значення, а й наділена характером **сутнісної необхідності** і тим самим співвідпорядкуванням із **сутнісною всезагальністю**» [13, 27].

Тобто феноменологічний метод — не метод у сенсі засобу і не один із можливих способів доступу до «речі», який можна або застосувати, або ні залежно від бажання й обставин. Феноменологія — метод у зовсім іншому сенсі: це спроба повністю змінити спосіб бачення, відкрити новий горизонт, який при застосуванні звичайних мето-

дів дослідження прихований від суб'єкта пізнання. Феноменологія — це єдиний спосіб виявлення відповідної цьому методу «речі» (як писав Е. Гуссерль, вигляд з *мого вікна* доступний мені лише **з мого вікна**). А тому феноменологічний опис «речі» є, по суті, описом способу, у якому являє себе нам дійсність, у тому числі і права-ва реальність. У цьому і полягає квінтесенція феноменологічного методу пізнання раннього Е. Гуссерля.

Для правознавця цей метод робить особливо привабливим та обставина, що він сам, як і право, **людиномірний**, тобто адекватний предмету пізнання. Таку обставину геніально використав творець **феноменологічного вчення про апріорне право А. Райнах** в опублікованій ним наприкінці 1913 р. праці «**Апріорні засади цивільного права**» [14–15]. Він довів, що подібно тому, як існують незалежні ні від кого начала математики і логіки, також існують незалежні ні від кого начала права — *правові утворення*. Проте їх онтологія докорінно відрізняється від онтології тих самих математики чи логіки, а також природознавства. *Правові утворення існують темпорально та умовно — вони зумовлюються одними чинниками та їх дія вичерпується завдяки іншим*. Першопричиною утворення таких правових феноменів та інструментом їх реалізації водночас є соціальні акти, без яких та поза якими не існує жоден соціум.

А. Райнах довів, що не всі соціальні акти мають стосунок до появи права, а тільки **публічні обіцянки** та **публічні зобов'язання**. До речі, давньоримська правова традиція до наших днів донесла максимум, що *публічно дана обіцянка підлягає виконанню*. А. Райнах писав: «Одна людина дає обіцянку іншій. Ця подія викликає своєрідний наслідок, який докорінно відрізняється від того (наслідку. — П. П., Г. Р.), що має місце у випадку, коли одна людина щось повідомляє іншій чи висловлює

прохання. **Обіцянка створює** своєрідний зв'язок між двома особами, в силу якого — якщо виразити це спочатку у досить приблизній формі, — **одна може щось вимагати, а інша зобов'язана це виконати.** Цей зв'язок є наслідком, продуктом обіцянки, за своєю суттю він може бути скільки завгодно тривалим, але з другого боку, йому іманентно властива тенденція прийти до завершення і до розв'язки» [14, 161].

Таким чином, резюмує А. Райнах, «має місце своєрідна кореляція між вимогою і зобов'язанням, ідентичність змісту і взаємний, строго закономірний зв'язок несення зобов'язання і вимоги протилежної сторони» [14, 166]. Ця кореляція зобов'язання та породженої ним вимоги його виконання з неминучістю передбачає взаємодію суб'єктів, задіяних у таких актах, однозначно вказує знову ж таки на процесуальний, до того ж не просто процесуальний, а *процесуально-темпоральний характер права*, або апріорних правових утворень у термінології А. Райнаха.

У своєму дослідженні публічних зобов'язань та породжених ними вимог виконання цих зобов'язань А. Райнах звертає увагу на ще одну їх фундаментальну властивість, а саме на їх атрибутивний зв'язок з волею та волевиявленням взаємодіючих суб'єктів, що проявляється передусім в *актах переживання*. А. Райнах з'ясував, що не всі акти переживання іманентно належать до соціальних, а тільки ті з них, «у яких Я проявляється у якості діяльного. Ці переживання, — резюмує він, — ми будемо називати **спонтанними актами**: спонтанність повинна означати при цьому *внутрішнє діяння суб'єкта*» [14, 174]. А. Райнах першим серед правознавців вжив категорію «спонтанність» до праворозуміння та дав їй тлумачення, яке і нині є основним тлумаченням цієї категорії.

За допомогою феноменологічного аналізу А. Райнах зумів успішно

розв'язати завдання, яке вважалося до нього нерозв'язним — пояснити, що акт публічної обіцянки не тільки нібито до певної міри морально зв'язує адресанта обіцянки, а *є насправді правовстановлюючим актом, породжує право і це право є правом вимоги іншої особи* — адресата обіцянки. У самого ж адресанта такої обіцянки породжується правове зобов'язання, яке і становить квінтесенцію такого соціального акту. Правове зобов'язання однієї особи та право вимоги його виконання в іншій особі і є апріорним правом.

Пріоритет глибокого наукового аналізу спонтанності як загальносоціального феномену належить А. Сміту. У своїй книзі «Дослідження про природу і причини багатства народів» він показав, що, як не парадоксально, головною причиною багатства народів є наявність індивідуальних людських потреб та задоволення їх самими людьми. Для цього люди вимушені кооперувати власні зусилля. Ось як це описує А. Сміт: «...Людина постійно потребує допомоги своїх ближніх, але дарма було б очікувати її тільки від їх добрих намірів. Вона швидше досягне своєї мети, якщо звернеться до їх егоїзму і зуміє показати їм, що у їх власних інтересах зробити для неї те, що вона вимагає від них. Будь-хто, пропонуючи іншому будь-яку угоду, пропонує зробити саме це: дай мені те, що мені потрібно, і ти одержиш те, що потрібно тобі — такий сенс будь-якої подібної пропозиції...» [16, 77]. А ці власні потреби й інтереси у кожного індивіда, як показав А. Сміт, внутрішньо для них зумовлені, залежать від взаємодії безлічі індивідуальних чинників, які неможливо раціонально прорахувати, оскільки вони спонтанні.

Саме таким чином, як довів А. Сміт, всупереч уявленню прихильників розуміння суспільства як самостійної онтологічної цілісності, людське суспільство виникає внаслідок простих

природних дій егоїстично влаштованих індивідів — не шляхом укладання видуманого Т. Гоббсом суспільного договору, а шляхом природної кооперації зусиль індивідів на основі їх потреб і життєвих цінностей. Воно є саморегулюючою процесуальною системою соціальної взаємодії індивідів¹. Проте А. Сміт не вичерпує свого аналізу спонтанності соціальної матерії лише вищевикладеними положеннями. Він скрупульозно, у найдрібніших деталях показує, як у процесі постійного обміну між індивідами товарами та послугами, який в основі своїй здійснюється ними неусвідомлено, породжується невидима на перший погляд *кооперація індивідів*, що є фактичним перетворенням їх у *спільноти*, які взаємодіють між собою і тим самим на постійній основі у масових формах *спонтанно породжують соціальну матерію*.

Для пояснення цих процесів А. Сміт застосовує *формулу невидимої руки ринку*. Зокрема, він писав про індивіда-підприємця, який прагне одержати максимальну власну вигоду, зовсім не задумуючись при цьому про суспільну вигоду: «<...> у цьому випадку, як і в багатьох інших, він **невидимою рукою** (виділення наше. — П. П., Г. Р.) спрямовується до мети, яка зовсім не входила у його наміри... Переслідуючи власні інтереси, він часто дієвишим чином служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне це робити» [16, 443]. Ось ця *формула невидимої руки* вперше дозволила науково пояснити, як саме з'являються та функціонують усі соціальні феномени, в тому числі і право — спонтанно, внаслідок кооперації та взаємодії індивідів як засобу задоволення їх же фундаментальних потреб і цінностей.

Чи має якийсь стосунок зазначена вище праця А. Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів» до пізнання природи права? Істинною відповіддю на це питання може бути

тільки одна: так, має прямий стосунок і світоглядне значення. Адже він першим *фактично* показав, що у процесі спонтанної економічної діяльності індивідів з неминучістю раз за разом постає такий самий *спонтанний порядок* (у нинішньому розумінні — **право**) як основоположний спосіб соціального співбуття індивідів із задоволення їх потреб та реалізації їх же життєвих пріоритетів і цінностей. Але *право* і його основний спосіб буття — *спонтанність* — не стали для А. Сміта спеціальними об'єктами пізнання.

Через двісті років після А. Сміта *спонтанність права* спеціально дослідив один із найвидатніших прихильників і продовжувачів його вчення Ф. Гайєк. Він розвинув і довершив кооперативну концепцію суспільства, започатковану А. Смітом, неспростовно довів, що соціальна матерія є порядком із хаосу. В основі кооперативної моделі суспільства, за Ф. Гайєком, лежить принцип самореференції, тоді як *субстанційна доктрина* його (до неї приєднався і марксизм) вдається до пошуків позалюдських чинників появи і функціонування соціуму, а *атомістичні концепції* суспільства не можуть пояснити його процесуальної природи. Саме тому дві останні концепції породження та існування соціуму поступаються кооперативній концепції за своїм евристичним потенціалом та мірою обґрунтованості й достовірності.

Переосмисливши і творчо узагальнивши праці своїх попередників і сучасників — Г. Беккера [18], Д. Норта [19], А. Алчяна [20], Дж. Бюкенена [21], К. Бруннера [22–24], В. Меклінга [23; 25], Д. Бароша [26, 42–47], С. Ліндерберга [27], Ф. Гайєк показав, що *дуальна людська природа* не дозволяє суспільству в цілому чи виокремленим із нього інститутам цілеспрямованої соціальної творчості по парадигмальній зміні індивідів зі стабільним

¹ Аналіз сучасних версій цієї концепції див.: [17, 39–85].

виходом за межі людської природи — будь-який такий вихід завершується загибеллю людського начала. *Активною творчою соціальною силою є індивіди.* Будучи керованими власними потребами, вони неминуче вступають у конкурентно-кооперативні зв'язки з іншими такими самими індивідами-егоїстами, внаслідок чого і виникають у ролі актів соціальної взаємодії суспільні відносини між ними, з яких, у свою чергу, з такою самою неминучістю виростає суспільство як динамічна система поінститутовано взаємодіючих індивідів.

На відміну від А. Сміта, який сконцентрував свою увагу на вивченні економічної взаємодії індивідів та впливу її на творення соціальної матерії, Ф. Гайєк зосередився на дослідженні процесів появи абстрактних колективних правил поведінки індивідів як атрибутивної умови існування життєздатних «розширених» суспільств, які уже не були малочисленими групами емоційно пов'язаних між собою індивідів, а являли собою справжні мінісоціуми. Ці правила, згідно з Ф. Гайєком, і є «*правом (law)* у розумінні сукупності абстрактних правил» [28, 55].

Ф. Гайєк показав, що при виникненні й еволюції спонтанного розширеного порядку вирішальну роль відігравали *непрямі*, зазвичай віддалені в часі результати діяльності та вчинки окремих індивідів. Переважно вони переплавлялись у загальносоціальному казанні цих вчинків у несподівані нові соціальні конструкти, з яких виростили відповідні нові правила спонтанних порядків. Ось як резюмував з приводу природи появи феномену розширеного спонтанного порядку Ф. Гайєк: «Звідси очевидно, що у процесі еволюції не було таких моментів, коли індивіди могли б відповідно до своїх цілей свідомо спроектувати і поставити собі на службу правила, які поступово сформували розширений порядок; тільки пізніше ми змогли приступити до вкрай

приблизного і ретроспективного пояснення цих утворень в принципі» [28, 127].

Запропонована Ф. Гайєком парадигма тлумачення природи права, способів його появи й еволюції — як розширеного спонтанного порядку — евристично продуктивна і багатообіцяюча, потенційно переважає всі інші відомі концепції їх пояснення. Проте і Ф. Гайєк, знайшовши ґрунтовні відповіді на архіважливі питання щодо природи права, виокремлені у ролі ключових проблем ще його попередниками, також постав перед дилемою, яку так і не зумів вирішити: якщо право творить егоїстичний індивід, то яка сила змушує Іншого приймати і визнавати це його право? Які механізми трансформують первісне свавілля егоїстичного індивіда у соціальний — всезагальний для певної спільноти — феномен права? І чи будь-яке свавілля егоїстичного індивіда має реальну перспективу стати коли-небудь правом?

Відповіді на ці питання дали у 80-х — 90-х роках ХХ ст. представники *другої хвилі німецької практичної філософії*. Вони обґрунтували неминучість породження права та розкрили природу його появи у поки що незвичній для більшості представників вітчизняної теоретичної юриспруденції антропосоціокультурній традиції праворозуміння з філософсько-методологічних позицій парадигми трансцендентального обміну між людьми публічними благами. На сьогодні феномен трансцендентального обміну між індивідами публічними благами найглибше осмислений класиками німецького *трансцендентального прагматизму* К.-О. Апелем [29–37] і Ю. Хабермасом [38–52]. Передусім вони сконцентрувалися навколо пізнання такого *загального блага*, з приводу якого постійно відбувається трансцендентальний обмін між людьми, як *мова індивідів*. Це допомогло їм спочатку зафіксувати, а потім й осмислити на перший погляд банальну істину — що

все, укорінене у співбутті людей, апріорне, некероване ззовні у традиційному розумінні соціального управління й інтерсуб'єктивне. Вони показали, що для осмислення природи трансцендентального обміну між людьми публічними благами (до них належить і право) необхідно розглядати всю сукупність людей у ролі апріорі комунікативного співтовариства, ідентичного з людським родом. Ще одним фундаментальним їх висновком було відкриття того феномену, що базові структури та відношення, за допомогою яких здійснюється трансцендентальний обмін між людьми публічними благами, з точки зору кожного окремого індивіда незалежні від нього особисто і в цьому сенсі об'єктивні, наскільки може бути об'єктивним *соціальний конструкт* [53, 591; 54, 278]. Цей їх висновок дещо пізніше поглибив та надав йому ознак самостійної довершеної теорії американський філософ і соціолог права Дж. Сьорл [55].

Парадокс соціального конструювання публічних благ, як і публічних потреб, полягає в тому, що воно поза індивідом немислиме та неможливе в принципі, оскільки здійснюють його лише індивіди, *мотивовані своїми внутрішніми потребами*. Одночасний збіг цих потреб у більшості чи в усіх індивідів надає їм всезагального, публічного характеру, трансформує у публічні потреби (блага). Властивість всезагальності не вичерпує усю природу публічних потреб (благ). У принципі величезній більшості із них іманентні також їх неподільність та недоступна з точки зору окремого індивіда чи навіть їх окремих груп їх вартість.

То ж чи має окремий індивід право на ці публічні блага з неймовірно ускладненим доступом до них? І чи передує таке його право на публічні блага появі самих цих благ? Майже всі теорії, які давали позитивну відповідь у минулому на ці питання чи дотриму-

ються цього самого постулату нині, змушені вдаватися до найрізноманітніших пошуків існування стороннього відносно індивіда феномена — Бога, держави тощо, який нібито забезпечує в дійсності як реалізацію такого права індивідам, так і виконання іншими їх обов'язку відносно такого права певного індивіда. Однак німецька практична філософія неспростовно довела, що в дійсності цього не стається, оскільки будь-який онтологічно укорінений феномен з моменту своєї появи проявляє власні потреби у благах і бореться за власне існування.

Р. Фербер, який спеціально досліджував порушене питання, зробив ще одне фундаментальне відкриття з парадигмальних підходів практичної філософії: «тільки безпосереднє чи опосередковане врахування *життєвих інтересів інших людей*» [56, 198] породжує у індивіда його право на публічне благо. Взаємодія індивіда з іншими індивідами у суспільстві завжди ззовні не керована, а спонтанна за її природою. Це відкриття уможливило наукове обґрунтування з позицій парадигми трансцендентального обміну між людьми публічними благами як усіх видів прав людини, так і права загалом, його спонтанної природи, оскільки право в такому випадку є наслідком умотивованої внутрішніми потребами індивідів їх взаємодії.

Отже, з позицій антропосоціокультурного підходу до праворозуміння право є основоположним (потребовим) способом спонтанного співбуття індивідів у соціумі із задоволення їх потреб. З цих філософсько-методологічних позицій спонтанність права є не просто його атрибутивною властивістю, що належно пояснює природу права, а виступає способом породження, буття, відмирання та оновлення права. Як немає права поза індивідом, так і немає його поза спонтанним способом його проявлення. Право уможлиблює співбуття індивідів у соціумі,

є умовою існування останнього як саморегулюючої процесуальної системи соціальної взаємодії індивідів. У свою чергу, співбуття людей у соціумі спричинює та творить для забезпечення трансцендентального обміну між ними публічними благами їх право. Такою є діалектика спонтанного співбуття індивіда через його спонтанне право з іншими індивідами.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Дильтей В. Введение в науки о духе // Дильтей В. Собрание сочинений : в 6 т. / под ред. А. В. Михайлова, Н. С. Плотникова ; пер. с нем. под ред. В. С. Малахова. — М., 2000. — Т. 1.
2. Риккерт Г. Границы естественно-научного образования понятий. Логическое введение в исторические науки. — СПб., 1997.
3. Brentano Ф. Об объектах // Brentano Ф. Избранные работы / сост., пер. с нем. В. Анашвили. — М., 1996.
4. Гуссерль Э. Логические исследования / пер. с нем. Э. А. Бернштейн, под ред. и с предисл. С. Л. Франка. — СПб., 1909. — Ч. 1 : Прологомены чистой логики.
5. Кистяковский Б. А. Философия и социология права / сост., примеч., указ. В. В. Сапова. — СПб., 1998.
6. Петражицкий Л. И. Введение в изучение права и нравственности. Основы эмоциональной психологии. — 2-е изд. — СПб., 1907.
7. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. — 2-е изд., испр. и доп. — СПб., 1910. — Т. 1. — 318 с.; Т. 2. — С. 317–758.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / упоряд. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К., 2005.
9. Miri M. Philosophy of Psychoanalysis. — Simla, 1977.
10. Lacan J. Les quatre concepts de la psychoanalyse. — P., 1973.
11. Лоренц А. Археология психоанализа. — М., 1996.
12. Эрлих О. Основоположение социологии права / пер. с нем М. М. Антонова ; под ред. В. Г. Графского, Ю. И. Гревцова. — СПб., 2011.
13. Гуссерль Э. Философия как строгая наука. — Новочеркасск, 1994.
14. Райнах А. Априорные основания гражданского права // Райнах А. Собрание сочинений. — М., 2001.
15. Антология реалистической феноменологии / под ред. Д. Атласа и В. Куренного. — М., 2006.
16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов : пер. с англ. / предисл. В. С. Афанасьева. — М., 2007.
17. Гаврилюк Р. А. Антропосоциокультурный код налогового права : моногр. — Черновцы, 2014. — Кн. 1 : Истоки налогового права.
18. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение / пер. с англ. Р. И. Капелюшниковой // THESIS: Теория и история экономических и социальных институтов и систем (Альманах) : Предмет исследования / В. Полетаев (гл. ред.) и др. — М., 1993. — Т. 1. — Вып. 1. — С. 24–40.
19. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение / пер. с англ. Е. И. Николаенко // Теория и история экономических и социальных институтов и систем (Альманах) : Структуры и институты / В. Полетаев (гл. ред.) и др. — М., 1993. — Т. 2. — Вып. 2. — С. 69–91.
20. Alchian A. A. Uncertainty, Evolution and Economic Theory // Journal of Political Economy. — 1950. — № 58. — P. 211–221.
21. Buchanan J. M. The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan. — Chicago, 1975. — 210 p.
22. Brunner K. The Perception of Man and the Conception of Society: Two Approaches to Understanding Society // Economic Inquiry. — 1987. — Vol. 25. — P. 372.
23. Brunner K., Meckling W. H. The Perception of Man and the Conception of Government // Journal of Money, Credit, and Banking. — 1977. — February. — P. 60–85.
24. Brunner K., Meltzer A. H. The Uses of Money: Money in the Theory of an Exchange // American Economic Review. — 1971. — December. — P. 784–805.
25. Meckling W. H. Values and the Choice of the Model of the Individual in the Social Sciences (REMM) // Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik. — 1976. — Bd. 4. — P. 545–560.
26. Barrash D. The Whisperings Within. — New York, 1979.
27. Lindenberg S. An Assessment of the New Political Economy: Its Potential for the Social Sciences and for Sociology in Particular // Sociological Theory. — 1985. — Vol. 3. — № 1. — P. 102.
28. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / под ред. У. У. Бартли ; пер. с англ. Е. Осиновой. — М., 1992.
29. Apel K.-O. Die Idee der Sprache in der Tradition des Humanismus von Dante bis Vico // Archiv für Begriffsgeschichte. — 1963. — Bd. 8.
30. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. — Bd. 1: Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik; Bd. 2: Das Apriori der Kommunikationswissenschaft. — Fr/M., 1973.
31. Apel K.-O. Zum Problem einer rationalen Begründung der Ethik im Zeitalter der Wissenschaft // Rehabilitierung der praktischen Philosophie / hrsg. M. Riedel, Bd. 2. — Freiburg, 1974.

32. *Apel K.-O.* Die Erklärung-Verstehen-Kontroverse in transcendental-pragmatischer Sicht. — Fr./M., 1979.
33. *Apel K.-O.* Rationales Handeln und Gesellschaftstheorie. — Bochum, 1984.
34. *Апель К. О.* Трансцендентально-герменевтическое понимание языка // Вопросы философии. — 1977. — № 1. — С. 76–93.
35. *Назарчук А. В.* Язык в трансцендентальной прагматике К.-О. Апеля // Вопросы философии. — 1977. — № 1. — С. 69–76.
36. *Albert H.* Transcendental Traumereien. K.-O. Apels Sprachspiele und sein hermeneutischer Gott. — Hamburg, 1975.
37. *Kliebisch U.* Transzendent aphilosophie als Kommunikationslehre. — Bochum, 1981.
38. *Habermas J.* Theorie und Praxis. Neuwied. — B., 1963.
39. *Habermas J.* Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus. — Fr./M., 1976.
40. *Habermas J.* Philosophisch-politische Profile. — Fr./M., 1981.
41. *Habermas J.* Zur Logik der Sozialwissenschaften. — Fr./M., 1982.
42. *Habermas J.* Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln. — Fr./M., 1983.
43. *Habermas J.* Die Neue Unübersichtlichkeit. — Fr./M., 1985.
44. *Habermas J.* Eine Art Schadensabwicklung. — Fr./M., 1987.
45. *Habermas J.* Nachmetaphysisches Denken. — Fr./M., 1988.
46. *Habermas J.* Die nachholende Revolution. — Fr./M., 1990.
47. *Habermas J.* Texte und Kontexte. — Fr./M., 1991.
48. *Habermas J.* Vergangenheit als Zukunft. — Z., 1991.
49. *Habermas J.* Die Einbeziehung des Anderen. — Fr./M., 1997.
50. *Honneth A.* Kritik der Macht. — Fr./M., 1985.
51. *Horster R.* Jürgen Habermas. — Stuttg., 1991.
52. *Sulter A. A.* Moderne und Kulturkritik. Jürgen Habermas und das Erbe der kritischen Theorie. — Bonn, 1996.
53. *Habermas J.* Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des Kommunikativen Handelns. — Fr./M., 1984.
54. *Habermas J.* Der philosophische Diskurs der Moderne. — Fr./M., 1988.
55. *Searle J. R.* The Construction of Social Reality. — New York, 1995. — 241 p.
56. *Ferber R.* Philosophische Grundbegriffe 1. Eine Einführung. — München, 2008.

REFERENCES

1. Diltey V. Vvedenie v nauki o dukhe [Entering in sciences about spirit], *Diltey V. Sobranie sochineniy*, Moscow, 2000, vol. 1.
2. Rikkert G. Granitsy estestvenno-nauchnogo obrazovaniya ponyatiy. Logicheskoe vvedenie v istoricheskie nauki [Borders of natural-scientific formation of concepts. Logic entering in historical sciences], Saint Petersburg, 1997.
3. Brentano F. Ob ob'ektakh [About objects], *Brentano F. Izbrannyye raboty*, Moscow, 1996.
4. Gusserl E. Logicheskie issledovaniya [Logic researches], Saint Petersburg, 1909, Part 1.
5. Kistyakovskiy B. A. Filosofiya i sotsiologiya prava [Philosophy and sociology of law], Saint Petersburg, 1998.
6. Petrazhitskiy L. I. Vvedenie v izuchenie prava i nravstvennosti. Osnovy emotsionalnoy psikhologii [Entering in right and morals studying. Bases of emotional psychology], Saint Petersburg, 1907.
7. Petrazhitskiy L. I. Teoriya prava i gosudarstva v svyazi s teoriey nravstvennosti [The theory of law and state in connection with the morals theory], Saint Petersburg, 1910, vol. 1, 318 p.; vol. 2, pp. 317–758.
8. Velykiy tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [The big explanatory dictionary of modern Ukrainian language (with app. and add.)], Kyiv, 2005.
9. Miri M. Philosophy of Psychoanalysis, Simla, 1977.
10. Lacan J. Les quatre concepts de la psychoanalyse, P., 1973.
11. Lorents A. Arkheologiya psikhoanaliza [Psychoanalysis archeology], Moscow, 1996.
12. Erlikh O. Osnovopolozhenie sotsiologii prava [Basic principle of the sociology of law], Saint Petersburg, 2011.
13. Gusserl' E. Filosofiya kak strogaya nauka [Philosophy as a strict science], Novocherkassk, 1994.
14. Raynakh A. Apriornyye osnovaniya grazhdanskogo prava [Aprioristic bases of civil law], *Raynakh A. Sobranie sochineniy*, Moscow, 2001.
15. Antologiya realisticheskoy fenomenologii [The anthology of realistic phenomenology], Moscow, 2006.
16. Smit A. Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov [Research about the nature and the reasons of riches of the people: the lane with English], Moscow, 2007.
17. Gavrilyuk R. A. Antroposotsiokulturnyy kod nalogovogo prava [Anthroposociocultural code of a tax law], Chernovtsy, 2014, Book 1.
18. Bekker G. Ekonomicheskyy analiz i chelovecheskoe povedenie [The economic analysis and human behaviour], *THESIS: Teoriya i istoriya ekonomicheskikh i sotsialnykh institutov i sistem (Almanakh): Predmet issledovaniya*, Moscow, 1993, vol. 1, pp. 24–40.
19. Nort D. Instituty i ekonomicheskyy rost: istoricheskoe vvedenie [Institutes and economic growth: historical entering], *Teoriya i istoriya ekonomicheskikh i sotsialnykh institutov i sistem (Almanakh): Struktury i instituty*, Moscow, 1993, vol. 2, Issue 2, pp. 69–91.
20. Alchian A. A. Uncertainty, Evolution and Economic Theory, *Journal of Political Economy*, 1950, no. 58, pp. 211–221.

21. Buchanan J. M. *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, Chicago, 1975, 210 p.
22. Brunner K. The Perception of Man and the Conception of Society: Two Approaches to Understanding Society, *Economic Inquiry*, 1987, vol. 25, p. 372.
23. Brunner K., Meckling W. H. The Perception of Man and the Conception of Government, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 1977, February, pp. 60–85.
24. Brunner K., Meltzer A. H. The Uses of Money: Money in the Theory of an Exchange, *American Economic Review*, 1971, December, pp. 784–805.
25. Meckling W. H. Values and the Choice of the Model of the Individual in the Social Sciences (REMM), *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, 1976, Bd. 4, pp. 545–560.
26. Barrash D. *The Whisperings Within*, New York, 1979.
27. Lindenberg S. An Assessment of the New Political Economy: Its Potential for the Social Sciences and for Sociology in Particular, *Sociological Theory*, 1985, vol. 3, no. 1, P. 102.
28. Khayek F. A. *Pagubnaya samonadeyannost. Oshibki sotsializma [Harmful self-confidence. Socialism errors]*, Moscow, 1992.
29. Apel K.-O. Die Idee der Sprache in der Tradition des Humanismus von Dante bis Vico, *Archiv für Begriffsgeschichte*, 1963, Bd. 8.
30. Apel K.-O. Transformation der Philosophie, Bd. 1: Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik; Bd. 2: Das Apriori der Kommunikati onswissenschaft, Fr./M., 1973.
31. Apel K.-O. Zum Problem einer rationalen Begründung der Ethik im Zeitalter der Wissenschaft, Rehabilitierung der praktischen Philosophie, Bd. 2, Freiburg, 1974.
32. Apel K.-O. Die Erklärung-Verstehen-Kontroverse in transzendental-pragmatischer Sicht, Fr./M., 1979.
33. Apel K.-O. *Rationales Handeln und Gesellschaftstheorie*, Bochum, 1984.
34. Apel K. O. Transtsendentalno-germenevticheskoe ponimanie yazyka [Transcendental and hermeneutical understanding of language], *Voprosy filosofii*, 1977, no. 1, pp. 76–93.
35. Nazarchuk A. V. Yazyk v transtsendentalnoy pragmatike K.-O. Apelya [Language in transcendental pragmatics], *Voprosy filosofii*, 1977, no. 1, pp. 69–76.
36. Albert H. *Transcendental Traumereien. K.-O. Apels Sprachspiele und sein hermeneutischer Gott*, Hamburg, 1975.
37. Kliebisch U. *Transzendent aphilosophie als Kommunikationsltheorie*, Bochum, 1981.
38. Habermas J. *Theorie und Praxis*. Neuwied, B., 1963.
39. Habermas J. *Zur Rekonstruktion des Historischen Materialismus*, Fr./M., 1976.
40. Habermas J. *Philosophisch-politische Profile*, Fr./M., 1981.
41. Habermas J. *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, Fr./M., 1982.
42. Habermas J. *Moralbewußtsein und kommunikatives Handeln*, Fr./M., 1983.
43. Habermas J. *Die Neue Unübersichtlichkeit*, Fr./M., 1985.
44. Habermas J. *Eine Art Schadensabwicklung*, Fr./M., 1987.
45. Habermas J. *Nachmetaphysisches Denken*, Fr./M., 1988.
46. Habermas J. *Die nachholende Revolution*, Fr./M., 1990.
47. Habermas J. *Texte und Kontexte*, Fr./M., 1991.
48. Habermas J. *Vergangenheit als Zukunft*, Z., 1991.
49. Habermas J. *Die Einbeziehung des Anderen*, Fr./M., 1997.
50. Honneth A. *Kritik der Macht*, Fr./M., 1985.
51. Horster R. *Jürgen Habermas*, Stuttgart., 1991.
52. Sulter A. A. *Moderne und Kulturkritik. Jürgen Habermas und das Erbe der kritischen Theorie*, Bonn, 1996.
53. Habermas J. *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des Kommunikativen Handelns*, Fr./M., 1984.
54. Habermas J. *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Fr./M., 1988.
55. Searle J. R. *The Construction of Social Reality*, New York, 1995, 241 p.
56. Ferber R. *Philosophische Grundbegriffe I. Eine Einführung*, München, 2008.

Пацурківський П. С., Гаврилюк Р. О. Спонтанність права: кроки за горизонт

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню постмодерністської парадигми природи права. В ній показано, що з позицій антропосоціокультурного підходу до праворозуміння право є основоположним (потребовим) способом спонтанного співбуття індивідів у соціумі із задоволення їх спільних потреб. Авторами проаналізовано розуміння спонтанної природи права Л. Петражицьким, Є. Ерліхом, А. Райнахом, Ф. Гайєком, представниками другої хвилі німецької практичної філософії, на основі їх досліджень показано, що спонтанність права є не просто його атрибутивною властивістю, яка належно пояснює природу права, а виступає способом породження, буття, відмирання та оновлення права. Резюмується, що як немає права поза індивідом, так і немає його поза спонтанним способом його проявлення; право уможливорює співбуття індивідів у соціумі, є умовою існування останнього як саморегулюючої процесуальної системи соціальної взаємодії індивідів; у свою чергу, спів-

буття людей у соціумі спричинює та творить для забезпечення трансцендентального обміну між ними публічними благами їх право; такою є діалектика спонтанного співбуття індивіда через його спонтанне право з іншими індивідами.

Ключові слова: природа права, спонтанність права, людиномірність права, апіорність права, право як спонтанний соціальний порядок, право як основоположний (потребовий) спонтанний спосіб співбуття індивідів у соціумі.

Пацурківський П. С., Гаврилюк Р. А. Спонтанность права: шаги за горизонт

Аннотация. Статья посвящена обоснованию постмодернистской парадигмы природы права. В ней показано, что с позиций антропосоциокультурного подхода к правопониманию право есть основополагающим (потребностным) способом спонтанного события индивидов в социуме по удовлетворению их совместных потребностей. Авторами проанализированы понимания спонтанной природы права Л. Петражицким, Е. Эрлихом, А. Райнахом, Ф. Хайеком, представителями второй волны немецкой практической философии, на основании их исследований показано, что спонтанность права есть не просто атрибутивным свойством, которое соразмерно объясняет природу права, а выступает способом порождения, бытия, отмирания и обновления права. Резюмируется, что как нет права вне индивида, так и нет его вне спонтанного способа его проявления; право делает возможным событие индивидов в социуме, есть условием существования последнего как саморегулирующей процессуальной системы социального взаимодействия индивидов; в свою очередь, событие людей в социуме порождает и создает для обеспечения трансцендентального обмена между ними публичными благами их право; такова диалектика спонтанного события индивида через его спонтанное право с другими индивидами.

Ключевые слова: природа права, спонтанность права, человекомерность права, апіорність права, право как спонтанный социальный порядок, право как основоположный (потребностный) спонтанный способ события индивидов в социуме.

Patsurkivskiy P., Havryliuk R. Spontaneity of Law: Steps Beyond the Horizon

Annotation. The article is devoted to reasoning of postmodernist paradigm of the nature of law. It is substantiated that from the anthroposociocultural approach law is nothing else but the foundational means of cobeing of individuals in society for satisfaction of their common needs. The authors analyzed the understanding of the spontaneity of law by L. Petrazycki, E. Ehrlich, A. Reinach, F. Hayek, representatives of the second wave of German practical philosophy, shown through their research that spontaneity of law is not its attributive property, which independently explains the nature of law, but presents it as the means of spawn, being, regression and renewal of law. It is resumed in the article, that just as law does not exist out of the individual, so there is no law out of spontaneous means of its manifestation; law makes the cobeing of individuals possible, it is the condition of existence for the latter as the self-regulating processual system of social cooperation of individuals; in its turn, cobeing of individuals in society causes and creates their law for the assurance of transcendental exchange of public benefits between them; such is the dialectics of spontaneous cobeing of individual through his spontaneous law with other individuals.

Key words: nature of law, spontaneity of law, human dimension of law, apriority of law, law as spontaneous social order, law as foundational spontaneous (need-based) means of cobeing of individuals in society.